

**ОДНОСКЛАДНІ НОМІНАТИВНІ ТА НЕПОВНІ РЕЧЕННЯ
ЯК ВИРАЗНІ СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ МОВИ
РОМАНУ ЛІНИ КОСТЕНКО
«ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШЕГО»**

Проаналізовано стилістичні особливості односкладних та неповних речень у мові роману Ліни Костенко «Записки українського самашедшого»; визначено структурні варіанти та показано їх функційні особливості в художньому тексті.

Ключові слова: односкладне речення, неповне речення, стилістичний синтаксис, називний уявлення, контекстуально неповні речення, еліптичні конструкції, риторичні питання.

Проанализированы стилистические особенности односоставных и неполных предложений в романе Лины Костенко «Записки украинского самашедшого»; определены структурные варианты односоставных и неполных предложений и показаны их функциональные особенности в художественном тексте.

Ключевые слова: односоставное предложение, неполное предложение, стилистический синтаксис, именительный представления, контекстуально неполные предложения, эллиптические конструкции, риторические вопросы.

The article deals with the stylistic peculiarities of mononuclear and incomplete sentences in the novel by Lina Kostenko “The notes by one mad man”. The structural variants of mononuclear and incomplete sentences are defined, and their functional key elements of literary text are identified.

Keywords: mononuclear sentence, incomplete sentence, stylistic syntax, nominative submission, contextual incomplete sentence, elliptical constructions, rhetorical questions.

Односкладні та неповні побудови належать до синтаксичних одиниць, які відіграють важливу роль у стилістичній будові висловлення. Проте їхня стилістична ефективність і вагомість не в усіх випадках однакова – емоційно-експресивні відтінки, що виражаються і підкреслюються цими структурами, дуже різноманітні.

Стилістичні властивості мови в її синтаксичній будові були предметом уваги багатьох вітчизняних мовознавців. У працях дослідників висвітлено такі питання стилістичного синтаксису, як виявлення різноманітних відтінків у засобах вираження членів речення, у способах синтаксичного зв'язку, в ускладнених конструкціях, розглянуто стилістичні властивості прямої мови, конструкцій періодичного

характеру, подано стилістичний аналіз порядку слів у реченні, стилістичну характеристику будови контексту і контекстуальних зв'язків між його частинами тощо. Серед досліджень, що з'явилися в останні десятиріччя, можна виділити «Стилістичний синтаксис української постмодерністської прози» І. Дегтярьової [2], «Стилістичний синтаксис прози Павла Загребельного» Н. Прокопенко [6], «Мовні засоби реалізації експресивності на синтаксичному рівні в текстах сучасного пресового репортажу» О. Бикової [1], «Відтворення засобів експресивного синтаксису іспанської мови в українському перекладі» О. Омельченко [4] тощо.

Метою нашої статті є аналіз стилістичних особливостей односкладних та неповних речень у мові роману Ліни Костенко «Записки українського самашедшого», оскільки ці структури, як відомо, у стилістичному плані є виразно самобутніми.

За визначенням авторів «Сучасної української літературної мови» під редакцією академіка І. К. Білодіда, односкладними реченнями є такі речення «з одним головним членом, які для вияву повноти і своєрідного характеру свого змісту не потребують поповнення другим головним членом» [7, с. 232]. Неповне речення – це «синтаксичне утворення, в якому одна з ланок його будови (один чи кілька членів речення) не вимовляється і в той же час фіксується свідомістю, є зрозумілою» [7, с. 262]. Односкладні та неповні речення викликають інтерес не лише як структурні різновиди речення, а і як яскраві засоби стилістичного синтаксису. Варто зазначити, що їхня своєрідність розкривається «лише на тлі більшого або меншого контекстуального цілого» [8, с. 348].

У видавничій анотації до прозового роману видатної письменниці України Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» зазначено, що за жанровою стилістикою – це «насичений мікс художньої літератури, внутрішніх щоденників, сучасного літописання і публіцистики». На наш погляд, саме таким «міксом» зумовлено визначальні риси мови роману – розповідь від першої особи, насиченість розповідними реченнями, широке використання конструкцій із непрямою мовою, риторичних питань та окличних речень, наявність датувань тощо. Текст роману насичений простими, часто неускладненими реченнями: *Знову клекочуть вулиці. Знову пливуть транспаранти над головами. Знову намети накочуються на Майдан, як брезентові хвилі прибою. Але влада знайшла спосіб покласти*

цьому край. Перекрили рух. Нагнали техніки. Обгородилися зеленим щитом парканів. Починається реконструкція Майдану. Риють глибочезний котлован [3, с. 77]. Такі типи речень посилюють динаміку розповіді, передають мінливість подій, «рухають» зображуване.

Односкладні та неповні речення посідають у тексті роману провідне місце. Взаємодіючи між собою та з іншими побудовами, вони створюють певний стилістичний колорит: *Туман. Хляпа. Ворона сидить на дереві і страшенно регоче. Мабуть, розповідає своєму ворону, як поцупила у бомжа шматочок сиру* [3, с. 67]; *Відпустка, відпочиваю. Не пишеться й не читається. Набрал на комп'ютері два абзаци і хилить в сон. Розумію тепер, що таке сієста у південних народів. Сонце пряжить, все завмирає. Переждати зеніт. Двісті років не було такої спеки* [3, с. 304].

Широко представлені в мові роману односкладні номінативні речення. Маючи в основному граматичне значення теперішнього часу і займаючи початкове місце в контексті, вони, як правило, констатують існування певного факту дійсності: *22 грудня. Найкоротший день року. І найдовша ніч* [3, с. 40]; *21 лютого. Міжнародний День рідної мови* [3, с. 268].

Виразним засобом експресивного синтаксису мови роману Ліни Костенко є називний уявлення – «іменник у називному відмінку або словосполучення з іменником у ролі стрижневого слова (інколи з кількісним числівником у ролі головного слова), якому властива інтонаційна незалежність і який називає предмет наступного висловлення або думки – з метою його виділення, підкреслення, привернення до нього уваги» [5, с. 88]: *Десятий день війни. Переможні кадри військової хроніки. За добу на Багдад було здійснено безліч вильотів, скинуто бомби й ракети з лазерним наведенням. Коаліція бомбила священне для мусульман місто Кіркук. Басрі загрожує епідемія холери. Іракський міністр інформації повісився. Від бронзового Хусейна залишилася тільки його ліва нога* [3, с. 278]; *13 листопада. День сліпих. Моя теця читала без окулярів. Мій батько лише недавно звернувся до окуліста. Ні я, ні дружина на зір не скаржимося. А наш малий вже потребує корекції зору. Йому вже лікар прописав окуляри. Єдине, чим його можна умовити їх носити, це те, що в окулярах він схожий на Гаррі Поттера...* [3, с. 249]. Речення, розташовані постпозиційно до односкладного номінативного, тематично пов'язані з останнім і викликають у свідомості читача

асоціації з темою висловлювання. Як видно з наведених прикладів, найпродуктивнішою моделлю називного уявлення в романі є сегменти, які вводять читача в ситуацію інформування про події, що відбуваються навколо головного героя-оповідача: *25 січня. Тетянин день. Якби мою дружину звали Тетяною, я мав би підстави її поцілувати. Інших підстав у мене, схоже, нема* [3, с. 73]; *Новий скандал, наразі дипломатичний. Напився працівник посольства, високодостойний репрезентант України – колись один такий упав під стіл у Канаді, тепер відзначився в Польщі. Затриманий у нетверезому стані за кермом, вчинив опір поліції, а доправлений у відділок, беешкетував ще й там* [3, с. 307].

Свою типову функцію – створення статичних описів – номінативні речення в романі виконують зрідка: *Рік Змії, зміїні сюжети* [3, с. 82]; *Вишукана революція, толерантна* [3, с. 402].

Неповні речення в романі є одним із найпоширеніших структурних типів. Серед них чітко окреслюються контекстуально неповні та еліптичні конструкції, які автор уживає під час статичних та динамічних описів, з метою передачі швидкої зміни явищ, предметів, локальних, темпоральних характеристик: *У Європі нечувані повені. В Китаї снігові бурі* [3, с. 71]; *Зроду не чув, щоб метелики мігрували. Птахи. Люди. А щоб метелики?!* [3, с. 72]; *У Києві дощ, шість градусів вище нуля. В Англії коров'яча інквізиція, корів уже спляють напалмом* [3, с. 73].

Особливістю роману є неповні речення контекстуального різновиду, уживання яких зумовлено однією з жанрових особливостей роману – документальністю мовлення, властивою щоденникам: *Перебрав у пам'яті всіх евентуальних її адораторів...* [3, с. 122]; *Наслухався в тому Центрі усіляких див»* [3, с. 146]; *Пішов з дому, на сказав, куди* [3, с. 146]; *Ходив з малим на Хрещатик* [3, с. 149]; *Відпочивав з родиною на Гаваях* [3, с. 217].

Загальною особливістю неповних речень є те, що вони, тісно пов'язуючись із попередньою реплікою, передають певну констатацію. У мові роману ці констатації дають читачеві чітке уявлення про ставлення героя до тієї чи тієї особи, події, факту, викладених вище: *Колони діло хороше, скрізь є колони, але скрізь їх вивершує якась адекватна постать. У Барселоні – Колумб. У Торуні – Коперник. У Петербурзі – янгол з хрестом. У Варшаві на колоні Зигмунда – король Зигмунд. У Парижі Вандомська колона з Наполеоном. У Лондоні на Трафальгарській площі – адмірал Нельсон. А у нас хто? Лялечка.*

Статуетка. Збаналізований образ України [3, с. 231–232]; Розхотілося говорити. Увімкнув новини, а воно те ж саме й те ж саме. Нові двері у старі гробниці. Нові гробниці у старі двері [3, с. 223].

Неповні речення роману часто є складовими риторичних запитань. За допомогою таких запитань читач з'ясовує важливу для себе інформацію, вони стають продовженням асоціативного ряду до думки, висловленої раніше, і, як правило, спонукають читача до роздумів: *З дружнім візитом прибув президент Росії – для участі у параді на честь визволення України від фашистських загарбників. Воно то так, але військовий парад за три дні до виборів?! [3, с. 381]; Маємо трьох президентів, і не маємо жодного. Сьогодні складає присягу один, завтра оголошують іншого. Отже, він теж складатиме присягу? На якій Святій книзі і де? У тому ж парламенті чи в концертному залі палацу «Україна»?! [3, с. 398].* Подекуди подібні конструкції носять викривальний характер: *Четверта річниця загибелі Гонгадзе. Вже четверта! Європарламент закликає українську владу знайти убивць. Якщо досі не знайшла, то чи й шукала? [3, с. 367].*

Синтаксичній організації мови роману властива тісна взаємодія речень односкладних номінативних та речень неповних: *У Бразилії карнавал. Феєрія музики й пристрасті. У Венеції теж карнавал. Маски білі, містичні, як з потойбічного світу [3, с. 76].* У подібних структурах «суха» констатація фактів, виражена неповними реченнями, органічно поєднується з односкладними номінативними реченнями. Таке поєднання суворої життєвої конкретики неповних еліптичних речень роману з емоційно насиченою стилістикою одночленних описових справляє особливий ефект – розповідь не лише проникає у свідомість читача, а й торкається потаємних глибин людської душі, викликає певні поетичні асоціації, подекуди філософські роздуми.

Отже, мова роману «Записки українського самашедшого» насичена синтаксичними конструкціями різного характеру. Провідне місце серед них займають односкладні та неповні речення. Завдяки використанню саме цих різновидів речень автор досягає своєї мети – розкрити описуваний період життя без жодних прикрас, правдиво зобразити дійсність з усіма її недоліками та виразками. Через цікаве поєднання речень неповних та односкладних, через уведення їх до складу риторичних запитань та окликів, Ліна Костенко без використання серйозних художніх прийомів не лише висвітлює хронологію подій певного часового відрізка, а й змушує читача осмислити

події сучасності, прагне передати власний душевний біль за рідну країну.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Бикова О. М.** Мовні засоби реалізації експресивності на синтаксичному рівні в текстах сучасного пресового репортажу / О. М. Бикова // Держава та регіони. Соціальні комунікації : наук.-вироб. журн. – 2013. – № 2. – С. 59–64.
2. **Дегтярєва І.** Стилістичний синтаксис української постмодерністської прози / І. Дегтярєва // Українська мова. – 2009. – № 3. – С. 27–38.
3. **Костенко Л.** Записки українського самашедшого / Л. Костенко. – К. : А-БАБА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2001. – 416 с.
4. **Омельченко О.** Відтворення засобів експресивного синтаксису іспанської мови в українському перекладі (на матеріалі творів Г. Гарсія Маркеса) / О. Омельченко // Мовні і концептуальні картини світу: наукове видання : збірник / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – 2013. – Вип. 46 (3). – С. 88–97.
5. **Попов А. С.** Именительный темы и другие сегментированные конструкции в современном русском языке / А. С. Попов // Развитие грамматики и лексики современного русского языка. – М. : Наука, 1964. – С. 256–276.
6. **Прокопенко Н.** Стилістичний синтаксис прози Павла Загребельного / Н. Прокопенко // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Суми : Сумський держ. ун-т, 2014. – С. 200–202.
7. **Сучасна українська літературна мова : Синтаксис** / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.
8. **Сучасна українська літературна мова : Стилістика** / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1973. – 588 с.

Надійшла до редколегії 23.09.2015